

Elżbieta Pałka

"Religijność na pograniczu. Polacy na Zaolziu", Małgorzata Michalska,
Czeski Cieszyn 2006 : [recenzja]

Wschodnioznawstwo 1, 543-546

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Małgorzata Michalska, *Religijność na pograniczu. Polacy na Zaolziu, Czeski Cieszyn 2006, ss. 320* (Elżbieta Pałka)

Podział Śląska Cieszyńskiego w 1920 roku między Polskę a Czechosłowację skutkowałam.in. pojawieniem się w granicach państwa czechosłowackiego znaczącej liczebnie i kulturowo (ale też i politycznie) polskiej mniejszości narodowej. Charakteryzował ją duży stopień koncentracji terytorialnej, gdyż zamieszkiwała głównie powiaty czesko-cieszyński i frysztacki (obecnie karwiński i wschodnią część frydecko-misteckiego), stanowiąc w nich znaczny odsetek mieszkańców. Dla obszaru tego przyjęło się w Polsce wiele określeń, jednak najczęściej stosowanym jest termin Zaolzie. Zamieszkiwana przez ludność polską część czeskiego Śląska Cieszyńskiego kilkakrotnie zmieniała przynależność państwową, stając się przedmiotem sporów między Polską a Czechosłowacją i zajmując ważne miejsce w stosunkach bilateralnych między tymi państwami, choć z czasem znaczenie Zaolzia w relacjach polsko-czechosłowackich uległo osłabieniu. Po podziale Czechosłowacji w 1993 roku omawiane terytorium w całości znalazło się w granicach państwa czeskiego.

Zaolzie jest regionem pogranicza, a więc regionem, na którym dochodzi do współistnienia, kontaktów, a niejednokrotnie także konfrontacji i konfliktów dwóch lub więcej grup etnicznych. W warunkach pogranicza do najważniejszych dla kształtowania się tożsamości etnicznej czynników należy religia. Zagadnieniom religii i religijności na pograniczu, ze szczególnym uwzględnieniem Polaków na Zaolziu poświęcona została monografia Małgorzaty Michalskiej – *Religijność na pograniczu. Polacy na Zaolziu*.

Publikacja składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia, bibliografii oraz streszczeń w języku angielskim i czeskim. We wstępie M. Michalska omawia stan badań nad mniejszością polską na Zaolziu oraz nad religijnością zaolziańskich Polaków i szczegółowo opisuje metody badawcze wykorzystane w pracy. Podstawę publikacji stanowią wyniki badań terenowych przeprowadzonych przez Autorkę oraz pod jej kierunkiem przez studentów Katedry Etnologii i Antropologii Kulturowej Uniwersytetu Wrocławskiego w latach 1993-1999, które objęły swoim zasięgiem praktycznie całe Zaolzie (łącznie około 80 miejscowości). Respondenci rekrutowali się spośród wiernych dwóch największych w tym regionie Kościołów – katolickiego i ewangelickiego.

Rozdział pierwszy poświęcony został pojęciu religijności, przy czym wiele miejsca zajmuje w nim analiza zjawiska tzw. religijności ludowej – pojęcie, stan badań nad religijnością (przede wszystkim na gruncie polskich opracowań etnologicznych i etnograficznych), uwarunkowania kształtowania się religijności ludowej i jej cechy. Jak słusznie podkreśla M. Michalska, religijność

ludowa nie jest religijnością typu prymitywnego i nie można jej traktować jako religijności „drugiego gatunku”, jak to czynią niektórzy badacze (s. 45).

W rozdziale drugim poruszono problem religii na pograniczach, do których w klasyczny sposób należy będące przedmiotem zainteresowania Autorki Zaolzie. Rozdział otwierają rozważania teoretyczne dotyczące pograniczy oraz ich typologia. Wiele uwagi poświęcone zostało religijności oraz kulturze w perspektywie pogranicza. Autorka wskazuje, iż w procesie wzajemnego przenikania różnorodnych wpływów, dochodzi tutaj do „konfrontacji i przemieszania różnych zjawisk, systemów wartości, reprezentowanych postaw życiowych, poziomu życia oraz kultury dnia powszedniego i kultury w ogóle, których obszary jednorodne nie znały do czasów pojawienia się komunikacji masowej” (s. 51). Rozdział zamyka interesująca charakterystyka Śląska Cieszyńskiego jako obszaru pogranicza.

Historyczno-kulturowym uwarunkowaniom religijności ludności polskiej na Zaolziu poświęcono rozdział trzeci. Przybliżono w nim w zarysie polityczne losy Śląska Cieszyńskiego, a także scharakteryzowano zmiany przynależności administracyjno-kościelnej tego regionu, wpływające na możliwości działania istniejących tu Kościołów i związków wyznaniowych, a tym samym na proces kształtowania się religijności mieszkańców omawianego obszaru. Autorka wiele miejsca poświęca analizie stosunków narodowościowych i wyznaniowych na Śląsku Cieszyńskim, jak również roli języka i znaczeniu prasy wyznaniowej w życiu jego mieszkańców. Zdaniem M. Michalskiej, „wskazane w tym rozdziale czynniki (...) miały niewątpliwy wpływ na ukształtowanie się współczesnego obrazu religijności ludności polskiej na Zaolziu. Działające tutaj Kościoły i związki wyznaniowe wielokrotnie w historii napotykały szereg przeszkód, które nie zawsze umożliwiały im rozwój. Mimo to ich rola w kształtowaniu polskiej świadomości narodowej była istotna” (s. 153-154). Rozdział zawiera informacje i tezy ogólnie znane w literaturze przedmiotu, jego obecność w pracy jest jednak niezbędna, gdyż pozwala uchwycić znaczenie uwarunkowań historyczno-politycznych dla kształtowania się religijności ludności polskiej i rolę kwestii wyznaniowych w procesie tworzenia tożsamości narodowej zaolziańskich Polaków.

Dwa ostatnie rozdziały zawierają analizę wyników badań terenowych prowadzonych przez Autorkę i pod jej kierunkiem. W rozdziale czwartym scharakteryzowane zostały subiektywne przekonania światopoglądowe respondentów, przy czym okazało się, że różnice wyznaniowe między katolikami a ewangelikami nie znajdują odzwierciedlenia w różnicach światopoglądowych. Stosunek respondentów do transcendencji, zasad etyczno-religijnych, w tym dekalogu, wartości „ostatecznych” itd. wynikał w dużym stopniu z ich predyspozycji osobowościowych czy doświadczeń życiowych, w tym niejednokrotnie doświadczeń związanych z przynależnością do polskiej mniejszości narodowej niż z przynależności konfesyjnej. W rezultacie Autorka zrezygno-

wała w tym rozdziale z podziału na katolików i ewangelików i obydwie grupy omówione zostały łącznie.

Jednym ze sposobów wyrażania przekonań światopoglądowych są praktyki religijne. Ich omówieniu poświęcono rozdział piąty, w którym analizie poddana została również rola religii w życiu zaolziańskich Polaków, ze szczególnym uwzględnieniem życia rodzinnego. Autorka nie ogranicza się jedynie do opisu religijnych funkcji praktyk, lecz interesuje ją także sfera świecka, w tym wpływ praktyk religijnych na przebieg procesu kształtowania się i zachowania tożsamości narodowej. Najważniejsze w tym kontekście są w opinii M. Michalskiej tzw. sakramenty jednorazowe, czyli sakramenty, które człowiek przyjmuje raz w życiu, obchodzenie świąt roku liturgicznego, święta parafialne i zborowe, pielgrzymki, rola ośrodków kultu religijnego, wspólnoty religijne oraz formy przekazu wiedzy religijnej. Na nich też koncentruje uwagę w omawianym rozdziale.

Autorka nie ustrzegła się drobnych błędów. W odniesieniu do Czeskosłowackiego Kościoła Husyckiego (*Čírkev československá husitská*) stosowana jest niewłaściwa nazwa Kościoł Husytów lub Kościoł Husytów Czeskich (s. 131, s. 287), a zaolziański Kościół ewangelicki formalnie przyjął nazwę Śląski Kościół Ewangelicki Augsburskiego Wyznania w 1950, nie zaś w roku 1948 (s. 109). Warto również wspomnieć, iż na Wydziale Pedagogicznym Uniwersytetu w Ostrawie istnieje Katedra Wychowania Chrześcijańskiego (w tekście jest Katedra Katechetyki, s. 269). Wymienione błędy w żaden sposób nie wpływają jednak na w pełni pozytywną ocenę prezentowanego opracowania.

Do głównych zalet monografii M. Michalskiej należy jej interdyscyplinarny charakter. Jest to praca z pogranicza etnografii, religioznawstwa, socjologii oraz historii, co z jednej strony pozwoliło na dogłębną analizę badanego zjawiska, z drugiej zaś, czyni omawianą publikację interesującą dla szerszego kręgu odbiorców. Taki charakter prezentowana monografia zyskała w dużym stopniu dzięki różnorodnej bazie źródłowej wykorzystanej w pracy. W tym kontekście na szczególną uwagę zasługuje materiał z badań własnych Autorki, stanowiący podstawę ustaleń rozdziałów czwartego i piątego, którego wykorzystanie w pracy w tak dużym stopniu pozwoliło dynamicznie ukazać współczesną religijność Polaków na Zaolziu, sprawiając jednocześnie, iż monografia M. Michalskiej jest cennym źródłem informacji dotyczących roli religii w życiu tej społeczności. Rozdziały czwarty i piąty w ogromnej mierze decydują o oryginalności omawianej publikacji i jej walorach naukowych. Wart podkreślenia jest wreszcie sam wybór tematu monografii. Problematyka zaolziańska budziła i budzi zainteresowanie wielu badaczy, jednak rola religii w kształtowaniu się tożsamości narodowej mieszkańców tego regionu i religijność zaolziańskich Polaków są wciąż opracowane w niedostatecznym stopniu. Omawiana publikacja pozwala bez wątplenia w dużej mierze wypeł-

nić tę lukę. Jest również wkładem Autorki do badań nad kwestią określaną jako problematyka pogranicza.

Recenzowaną monografię Małgorzaty Michalskiej można zatem polecić szczególnie wszystkim zainteresowanym tematyką pograniczy, religią i religijnością, jak również wszystkim interesującym się mniejszością polską na Zaolziu. Publikacja w istotny sposób wzbogaca stan badań nad problematyką zaolziańską.